

ТМ	Г. XXXIII	Бр. 3	Стр. 993 - 1009	Ниш	јул - септембар	2009.
----	-----------	-------	-----------------	-----	-----------------	-------

UDK 321.01 : 316.32(100) 323.1(100)

Прегледни чланак

Примљено: 10.7.2008.

Зоран Крстић

Факултет политичких наука

Београд

НАЦИОНАЛАНА ДРЖАВА У „ЗАГРЉАЈУ“ ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКОГ ЛЕВИЈАТАНА

Резиме

Држава је политичка заједница коју је формирало територијално дефинисано становништво подложно једној власти¹. Место и улога државе у ужем смислу могао би се одредити као унутрашњи круг у слици са три концентрична круга организованих према логици кинеске кутије: а) држава; б) политички систем и ц) друштво. Класично одређење државе обухвата три елемента: територију, становништво и суверену власт. У ужем тзв. класном веберовском смислу држава је организација владајуће класе која располаже монополом легитимне физичке принуде. У ужем, организационом смислу држава представља организацију политичких актера: политичких партија, интересних група, група за притисак, политичких покрета, невладиних организација, појединаца као бирача итд. у најужем функционално-институционалном смислу, држава је организација политичке власти: извршне, законодавне и судске власти. Ново доба које је почело са процесом глобализације радикално је изменило напред поменути слике државе. Уместо државе као суверене власти добили смо државу са битно ограниченом влашћу. Талас глобализације је довео до промене статуса и улоге националних држава у процесу формирања савременог глобалног система тј. задирања "супранационалних" организација, попут ММФ-а, Светске банке и Европске уније, у унутрашње ствари суверених држава. Последица тога јесте редукција националног суверенитета.

Кључне речи: глобализација, суверенизација, демократизација, национална држава, политички систем, партије, владине и невладине организације, Европска унија, Уједињене нације

zorkrst@yahoo.com

¹ R.Hague-M. Harrop, *Comparative Government and Politics*, London: Palgrave, MacMillan, 2004, p. 47.

Процес глобализације и национална држава

Нови глобални контекст савремене државе сачињавају четири елемента или аспекта: а) међународне организације; б) регионалне организације; ц) хуманитарне интервенције и д) глобална економија. Постоје две групе међународних организација: Прву групу чине међувладине организације и оне функционишу по принципу консенсуса. Чланови ових тела јесу државе (Међународна телекомуникациона унија, УН и НАТО). Другу групу чине међународне невладине организације. Чланови су појединци или приватне групе из различитих агенција (Међународни црвени крст и Католичка црква). Раст и утицај регионалних организација почиње од краја Хладног рата. Добар пример је Европска Унија. Главна обележја регионалних организација су: 1) преношење дела власти са државе на међународну арену; 2) регионална или међународна тела имају способност и могућност да утичу на процес доношења одлука у њиховим државама; 3) нижи нивои организације из различитих држава, на пример локалне владе-власти, могу комуницирати директно без медијације њихових држава – међусобно или са међународним телима; 4) регионална тела имају јединствену власт. У новом глобалистичком оквиру државе, хуманитарна интервенција је од круцијалне важности. Разлог за хуманитарну интервенцију требало би да буде неспособност државе да управља и решава проблеме који се односе на грађански рат и етничко насиље. Требало би истаћи да хуманитарна интервенција има веома слабе резултате у пракси. Земље у развоју често гледају на интервенције УН-а као на процес и акцију реколонијације. Поред тога, УН су неспособне да организују и воде војне операције. Уместо УН, најмоћније и најутицајније државе данашњице односно држава – САД организују и спроводе такве операције - војне кампање. У одговору на питање када је интервенција оправдана Ван Еијк предлаже да хуманитарна интервенција мора задовољити следеће услове пре него што буде одобрена: а) *важност* – постојање непосредне и широке претње основним људским правима (нпр: право на живот); б) *нема алтернативе* – не постоји други начини да би се побољшало стање; в) *подршка* – интервенција мора уживати широку подршку међународне заједнице; г) *извештавање* – интервенција се мора унапред оправдати у УН; д) *размерност* – опсег интервенције не сме надлазити захтеве ситуације; ђ) *оčekивани успех* – интервенција мора конструктивно допринети ситуацији; е) *време* – интервенција не сме потрајати дуже него што је потребно.² Земље у развоју морају испунити одређене предуслове да би добиле помоћ, а то су: а) легализо-

² R. Van Eijk, *The United Nations and the Reconstruction of Collapsed States*, *African Journal of International and Comparative Law*, No. 9, 1997.

вање опозиције; б) конкуритивни избори и в) структурални програми прилагођавања: приватизација државних компанија, увођење више конкуренције, отварање домаћег тржишта за иностране компаније. Практично, међународне агенције захтевају да земље у развоју реструктурирају њихову политику на исти начин као и економију.

У последњих неколико деценија, демократски модел суочио се са два снажна изазова: с једне стране то је јачање међународног или транс-државног оквира, а с друге стране то је јачање локалне власти. На делу су два паралелно координирана процеса односно тенденције: глобализација-локализација и глобализација-де/суверенизација.

Један од најважнијих трендова и процеса у савременом свету јесте глобализација економије. Међународни монетарни фонд, Светска банка и Светска трговинска организација јесу врло важни фактори у регулацији глобалних економских процеса и токова. Основно питање које се овде поставља гласи: како све утицајнија и присутнија међу-зависна глобална економија утиче на политику унутар националних или државних граница? Одговор би могао бити следећи: Ефекти су веома различити – развијене земље имају фаворабилне позиције, док земље у развоју остају у зависној односно постколонијалној позицији са веома ниским животним стандардом (извозе основне прехранбене производе или руде: у конкуренцији су са другим сиромашним државама). Два кључна канала преко којих међународни економски фактори врше притисак и утицај на ново-етаблиране демократије су мултинационалне корпорације и глобални финансијски токови. Основна логика која влада у односима између економије и политике јесте: капитал је мобилан, рад нешто мање, а државе нису никако покретљиве. Поједини аутори и присталице теорије зависности наглашавају да резултат глобализације није неутрална глобална економија већ, пре, нови облик економског неоколонијализма. Економски колонијализам означава систем у коме развијене земље моделирају тј. образују структуру клијентелистичке економије у земљама у развоју.

Апсолутна сувереност државе данас не постоји. Још је Хуго Гроцијус (1583-1645) истицао да сувереност никада није била највиши закон. Хофман је скорије оснажио овај Гроцијусов став: "Држава која полаже право на сувереност заслужује респект само онолико дуго и у оној мери колико штити основна права својих грађана. Када држава почне да врши насиље над њима онда нестаје њен захтев и право на сувереност."³ Апсолутна сувереност може бити замењена условном сувереношћу. То је идеја да чланство држава у међународном тј. светском поретку-систему зависи од доброг понашања те

³ Hoffman S., The Politics and Ethics of Military Intervention, *Survival* 37, 1995.

државе према њеним грађанима. Али, овде се поставља много других питања: Како се може препознати то добро понашање једне државе? Како се може спречити манипулација и злоупотреба санкцијама као врстом паравана за постизање неких других циљева и интереса? Да ли ће моћне државе дозволити настанак глобалних војних снага? Када интервенција може бити оправдана? Како међународне организације могу добити легитимитет одоздо тј. од народа? Могу ли ове две врсте легитимитета бити комплементарне и интегрисане у један шири концепт легитимитета?

Глобализација наспрам суверенитета

Савремени интегративни процеси глобализације у односу према националној држави имају двојак карактер: У првом процесу појединачне државе видљиво неке своје функције преносе на наддржавне међународне институције (чланство у ЕУ, ММФ, ОЕЦД). У другом, супротном процесу, неке функције државе преносе се на ниво локалних заједница и неформалних организација што се помиње као показатељ децентрализације и регионализације. Из овог угла гледано, многи су спремни да заступају тезу о транснационалној политици и кооперативном дејству локалних организација којим се постепено потискује држава (глобализација одоздо). Између ова два "млинска камена" при чему глобални убрзава локални, националној држави је додељена судбина зрна жита. То би значило да ће у неком времену бити до краја окруњена - на локалном нивоу у име слободе појединца и децентрализованих заједница, које форме организовања имају још само у невладиним организацијама и грађанским удружењима, а на глобалном нивоу у име међународне заједнице грађана света, што би, наводно, био коначан тријумф космополитизма широм света. Ова два видљива тренда потхрањују два одговарајућа мита: Прво, реч је о миту нестајања националне државе или државности одвијањем тренда ка глобалној интеграцији. Један од аспеката ове појаве био би губитак деиуре суверености националне државе у одређеним доменама. У том погледу, на првом месту је реч о преносу овлашћења у доношењу одлука на виша, наднационална тела и потчињавање националних држава одлукама и правилима која се отуда успостављају. Овакав тренд је транспарентан у случају Европске уније као и у случају других регионалних блокова. Другу страну процеса, очито, чини, умањивање ауторитета на нижим нивоима територијалне организације. У другом случају, реч је о миту о процесу децентрализације политичког система. Наводно је реч о процесу који се огледа у померању од владе ка владању на нижим инстанцама територијалне скале и различитих функционалних домена. Реч је о кретању од државног апарата и његове централне улоге у спонзори-

сању економских и социјалних пројеката, укључив политичку хегемонију, ка све већем партнерству између владиних, паравладиних и невладиних организација међу којима је државни апарат у статусу првог међу једнаким. Овде је реч о деконструкцији државе путем институционалног преоптерећивања с тенденцијом да дође до хаоса и распада.

Весници новог светског поретка последњих година отворено говоре о повлачењу односно узмицању националног суверенитета појединачне државе. Коначно, ако се непрестано слаби, могуће је очекивати еру када држава више неће бити основна форма политичког организовања. С друге стране, неке аргументације истичу да се на глобалном нивоу сусрећемо с феноменом обнове суверенитета у класичном издању. Застаревање концепта на локалном нивоу одвија се путем феномена крућења суверенитета. То се збива, на пример, путем преноса суверених права на ниво аутономије појединаца, што има два исхода: прво, обезбеђује оправдање хуманитарне војне интервенције против дате државе "у интересу грађана" и ради "заштите људских права"; друго, производи се стање рата између државе и њених грађана, што води даљем крућењу суверенитета.⁴

Исти исход је у случају преноса прерогатива државне суверености, односно законодавне, судске и извршне власти на регионални ниво, с оправдањем да је то неопходно ради "очувања регионалне специфичности", а нарочито "у циљу даљег развоја демократије." У поменутих случајевима постепено крућење суверенитета одсецањем делова његових основних компоненти: територије, становништва и власти "покривено" је дискурсом о људским правима и демократији. Њима се придаје вредност по себи, која налаже крсташки поход у њихово име - чак и по цену формирања нове државе од стране националне мањине и рушења државе, с оправдањем да је била "сувише репресивна" и "недемократска". У фетишизовање људских права и демократије укључено је вредносно преоптерећење услед доделе прерогатива који им по дефиницији не припадају. На тај начин обезбеђује се симулација интринзичног статуса, како људских права тако и демократије, који је, иначе, неопходна да би ове обављале своју инструменталну улогу у политичкој технологији западне геополитике у односу према источно-европским земљама.

Поменути дискурс је само употпуњен наравијом о застарелости концепта суверенитета која иначе прати и оправдава крућење суверености појединачне, ове или оне државе. Поента је у амбиваленцији суверенитета која гласи: чак и ако се сложимо да је концепт су-

⁴ Милан Брдар, *Држава, људска права, крућење суверенитета и регионализација у ери глобализације*, Филозофски факултет, Нови Сад, резиме са научног скупа, Фрушка Гора, 7-9. јун 2002.

веренитета застарео, не можемо га се никако ослободити. Напротив, разматрајући проблем на глобалном и локалном нивоу, бићемо принуђени да признамо два истовремена, али супротна тока: концепт наводно застарева на локалном нивоу, а у максималној мери се афирмише на глобалном. У резултату, не можемо оправдано да говоримо о напуштању концепта, него о привилегији и потпривилегији на његову употребу зависно, у првом реду, од степена моћи дате државе. У складу с основном тезом, планови регионализације у варијантама које се карактеришу политичким преоптерећењима мање зависе од ауторитета дате државе, зато што спадају под надлежност глобалне суперсиле, тако да далеко зависе више од њених геостратешких планова и политичких захтева, а не од локалних "специфичности" или животне "потребе за децентрализовањем". У том контексту, може се претпоставити да се ми у Србији суочавамо са "светлом перспективом демократије" по цену "нестајања" државе као њеног првог гаранта.

*Концепт суверености у различитим политичким заједницама
(Европски versus исламски концепт суверености)*

Сувереност се, најчешће, одређује као "фактичко својство државне власти које се састоји у њеној правној неограничености, тј. у непостојању правних средстава за њено ограничење"⁵. Сувереност је, дакле, својство које означава највишу, врховну власт, у смислу "неограниченог вршења власти у држави и у односу према другим државама".⁶ Када је реч о исламској политичкој теорији, мора бити указано да међу исламским мислиоцима и муслиманским свештенством постоји консенсус, по традицији, да је *Алах* једини носилац суверености, да је *Алах* искључиви носилац врховне власти. По исламском политичком концепту, сувереност је – (а) универзална (односно није територијална), (б) трансцендентна (у смислу да не припада људима, већ само Богу), (в) недељива, (г) неotuђива и (д) стварно апсолутна.⁷ Суверени Бог је једини и искључиви законодавац, док његови "представници" на земљи имају само маргиналну аутономију када спроводе његову врховну власт. Поједини модерни исламски мислиоци наводе да ова маргина аутономије, када је реч о суверености у исламу, представља, заправо, еквивалент (народне) суверености у за-

⁵ Р. Лукић, *Теорија државе и права*, Научна књига, Београд, 1960, стр. 197.

⁶ Љ. Тадић, *Политиколошки речник*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996, стр. 206.

⁷ "У модерној политичкој теорији, појмом сувереност се означава поседовање врховног ауторитета. По својој природи, сувереност је: а) стална, б) недељива, в) врховна, г) неограничена и д) потпуна." Наведено према: Томас Х. Стивенсон и Џорџ Б. Де Хусар, *Наука о политици*, Амес (Ајова), САД, 1968, стр. 25.

падном смислу речи. Иран је био прва земља исламског света у којој је, у смислу уставне категорије, уведен принцип народне суверености, већ на самом почетку 20. века. То је било учињено, истина, на један посредан и компликован начин, али остаје чињеница да је ирански Устав из 1906. године одредио сувереност на начин који је, до тада, био непознат међу муслиманима.⁸

Принцип народне суверености ће остати тековина у потоњим политичким променама у Ирану. На основу сагледавања темеља легитимности исламске власти које је изразио Имам Хомеини, постаје јасније и схватање појма суверености изложено у његовим делима и у Уставу Исламске републике Иран. Према учењима Имама Хомеинија, сувереност, као и темељи легитимности исламске власти, има двоструки карактер – сувереност, као врховна власт, припада и Богу и народу.

У европској политичкој теорији и пракси, коришћење речи ауторитет је преовлађивало до периода апсолутних монархија, када ова категорија уступа место категорији суверености.⁹ Као општа карактеристика, треба указати да у теорији политике и у политичкој пракси скоро свих држава утемељених на верским основама преовлађује коришћење појма ауторитет, док је појам сувереност знатно мање коришћен. Макс Вебер наводи да се ауторитет састоји од посебне врсте моћи, "оне моћи коју признају као легитимну и оправдану како они који су моћни, тако и они који немају моћ". Он говори о три типа ауторитета – традиционални ауторитет, који произилази из дуготрајних обичаја; рационални ауторитет, који је формалноправно утемељен; и харизматски ауторитет, који произилази из неке "више моћи" или одређене врсте "инспирације" теоријом суверености развијеној у "Школи из Саламанке", крајем 16. века. Најпознатији представници ове школе су били Франциско де Виторија и Франциско Суарез, који су тумачили, слично теоретичарима тзв. божанског права краља, да сувереност оригинално извире из Бога, али са Бога прелази на људе, у чему се разликују од теоретичара тзв. божанског права краља, који су тврдили да прелази само на монарха. Идеје "Школе из Саламанке" су, фактички, непосредно претходиле идејама о народној суверености и теоријским ставовима да су они над којима се влада сагласни са том и таквом влашћу, које ће нешто касније заговарати Томас Хобс, Џон Лок и Жан Жак Русо.

Када се поближе испита функционисање исламског и европског политичког концепта на практичном плану, поменуте теоријске разлике се много мање виде. Јер, без обзира на то ко је, теориј-

⁸ О. Потежица, Концепт суверености Имама Хомеинија, *Нова српска политичка мисао*, дебате...

⁹ Јб. Тадић, *Наука о политици*, БИГЗ, Београд, 1996, стр. 137.

ски, носилац суверености, у пракси је увек држава та која представља отелотворење суверености, а не, на пример, "анђели" или нека друга слична апстрактна категорија из теологије или теорије политике. Ипак, да ли може бити прихваћена тврдња да је, "у том смислу, исламски политички систем перфектан бар онолико колико је демократија перфектна?" Многи аутори сматрају да је класична анализа суверенитета државе мањкава јер државе види као самодовољне и у себи затворене системе који кореспондирају одговарајућим територијалним целинама. Тако схваћен суверенитет подразумева да је држава суверена ако не постоји нека виша инстанца изван организације саме државе чијем ауторитету она мора да се приволи односно чије одлуке она мора да извршава. Постоје три елемента овако схваћеног суверенитета: то је *скуп законских правила* који имају супремацију у односу на било који други скуп правила; ова правила важе за људску популацију која се идентификује са неком *територијом*; држава подржава ова правила претњом употребе *силе* и има *монопол* у погледу њене употребе против оних који та правила крше; држава полаже право на употребу силе и у међународним односима у том смислу што има ексклузивно право на објаву рата Такође, по класичном схватању, питање легитимисања државног ауторитета тиче се само држављана појединачне државе. Наиме, држава је дужна да оправда свој легитимитет само својим грађанима.

Питање легитимности државе према оним који нису њени грађани је битно питање или скоро небитно. Имајући у виду светски поредак, класични појам суверенитета повлачи за собом то да је спољна независност земље у међународном окружењу правна последица њеног унутрашњег суверенитета. По овом схватању, у међународном поретку постоје само односи између суверених нација-држава. Дакле, извор суверености у међународним односима може бити само држава - нема никаквог другог аутономног извора суверености (на пример, религијског). Држава је једини актеру међународним односима. Поредак у светској политици, односно светски поредак, постоји као резултат равнотеже сила које теже максимизацији својих државних интереса.

Чланство у међународној војној организацији као што је НАТО поткопава суверенитет схваћен као монопол на употребу силе изван граница државе, а поједини чланови повеље УН и других међународних аката у погледу заштите људских права могу се тумачити тако да дозвољавају мешање других држава у унутрашње послове суверене државе без њене сагласности уколико се у њој драстично и у великом обиму крше људска права па на тај начин доводе у питање и монопол на употребу силе унутар саме суверене државе. Дакле, према поменутим схватањима, сувереност се не може схватити у апсолутном смислу, већ само као интегрални део интернационалног сис-

тема признавања суверености. Наравно, одмах се поставља питање шта је или ко је извор суверености по овом новом схватању? Да ли се ту ради о скупу држава, савезу држава, једној светској влади, конфедерацији држава, постојећој организацији УН? Да ли је данас уопште потребно говорити о некаквом централном органу као извору суверености или се сувереност данас може схватити и као *функционална сувереност*, тј. као паралелна и симултана делатност већег броја међународних организација чија се делатност не мора нужно подводити под јединствен централни орган неке државе? Какви су то стандарди који би могли да оправдају такав извор суверенитета односно стандарди према којим би тај међународни орган па и све државе света морао да се равна? Пре него што се усредсредимо на ова питања, размотримо за тренутак економско-правни аспект глобализације која доводи у питање територијалну самобитност суверене државе. Економска глобализација доводи у питање територијалну посебност као нужан услов суверенитета. На пример, модерне технологије и информатика одупиру се чврстој локалној контроли. У тој области већ постоје међународне агенције за заштиту права које превазилазе границе. На пример, постоји међународна организација за заштиту права интелектуалне својине. Могло би се рећи да је поље њене делатности цела планета, односно, да је цело човечанство њен потенцијални клијент. Даље, ефекти уништавања животне средине превазилазе границе држава. Такође, јасно је да економска глобализација сужава аутономију одлучивања на нивоу нације-државе. На пример, ширење финансијских тржишта умањује вероватноћу да ће локалне владе моћи самостално да кроје своју буџетску политику. Ово се нарочито односи на тзв. државе у транзицији, бивше државе социјалистичког лагера, које из својих економских потешкоћа излазе преко примања донација и задуживања код међународних финансијских институција и ту чињеницу морају да узимају у обзир када праве планове за локалне државне буџете.

*Либерализам у међународним односима и
усаглашавање са теоријом суверенитета*

У савременој политичкој теорији, *либерална теорија о међународним односима* представља алтернативу реализму.¹⁰ За разлику од реалиста који сматрају да је конфликт између суверених држава природно стање у коме се налази светска политика, а постизање мира може да настане само преко равнотеже сила у политици, либерал-

¹⁰ П. Кенеди, *Успон и пад великих сила*, Скужбени лист СРЈ, Београд, ЦИД Подгорица, 1999.

на теорија верује у то да је трајан мир могућ тако што ће се државе подвргнути систему универзалних права и обавеза, а то је пак могуће зато што ће се свест државника и грађана суочити са тим да опстанак човечанства зависи од светског мира. Космополитска компонента либерализма садржана је у дефинисању система универзалних права и обавеза која важи за све народе и све индивидуе у свету. Данашњи пандан таквом систему је корпус међународних пактова и уговора о заштити људских права као и сама повеља Уједињених Нација. Главни проблем данашње либералне теорије огледа се у усаглашавању категорије суверенитета са овим апстрактним либералним принципима садржаним у поменутим међународним повељама, уговорима и пактовима. Поставља се питање до које мере се може ограничити суверенитет државе да би се остварили општи либерални принципи садржани у међународним пактовима и уговорима. Проблем је посебно тежак када се ради о ограничењу суверенитета неке нелибералне државе. Али он није ништа мањи када говоримо о ограничењу суверенитета велике силе која се издаје за либералну државу, што по унутрашњим аспектима своје политике она несумњиво јесте, али у својој спољној политици, управо због своје велике моћи и њеним пристрасним покушајима да се задовоље само њени велики државни интереси, она несумњиво то није. У вези са тим проблемима појавила су се два значајнија решења: Једно решење је средњи пут које уважава сувереност држава, али га истовремено и ограничава. Ово решење и даље оперише са појмом суверенитета у међународном окружењу према којем се суверенитет и даље везује за државе. То решење умереног реализма или умереног либерализма можемо наћи у позним радовима Џона Ролса и то пре свега у књизи *Закон народа*.¹¹ Друго решење потпуно мења концепт суверенитета тако што суверенитет не везује искључиво за државе већ га премешта и у различите друге институционалне облике као субјекте међународног права. По овој другој визији ти институционални облици немају карактеристична обележја традиционално схваћене суверене државе, али имају ауторитет да издају обавезујуће норме. Њихова јурисдикција не мора да се дефинише територијално већ *функционално*, а адресати обавезујућих норми могу да буду и појединци (на пример, у случају Међународног кривичног суда), али и државе (на пример, међународно тело које надгледа међудржавну трговинску делатност или слична међународна агенција која контролише производњу наоружања, или пак нека агенција која спречава ширење криминала на Интернету).

¹¹ Критички осврт на овај корак у Ролсовом аргументу може се наћи у раду М. Ступара Ролсов закон народа, *НСПМ*, бр. 2-3, 1998. (John Rawls, *Law of Peoples*, Harvard University Press, 1999, pp. 23-24, 34-35).

Ови институционални облици нису уједињени у некакав централни орган, а њихова надлежност распростире се симултано и превазилази границе суверених држава. Овакву визију функционалног суверенитета односно његову дисперзију како у "хоризонталном смеру" тако и "вертикално" брани у својим радовима Томас Поге.

Функционални суверенитет и "сукоб цивилизација"

Анализа суверенитета у функционалном смислу је нешто изгледнија. По том схватању, сувереност се не поклапа са постојањем државе. Свету брзе глобализације потребне су политичке агенције које на адекватан начин регулишу различите области људске делатности. И пошто људска делатност није везана за одређену територију, ни надлежност тих агенција неће се распростирати територијално. На тај начин се можда може замислити екстериторијална идеја либералног суверенитета који би повезивао читав свет па чак представљао неку врсти међусобне контроле различитих облика суверености. Проблем са овом визијом је у томе што имамо добрих разлога да посумњамо у то да људи у свету везују све више свој идентитет са делатностима и професијама које прекорачују границе држава, територија, култура и цивилизација. Са појавом Хантингтоновог дела *Сукоб цивилизација*, у академским круговима је започела дебата о томе да ли културне разлике везане за традицију и обичај народа и читавих цивилизација све више обликују свет и међународни поредак. По Хантингтону, главни актер на међународној сцени су цивилизације и по његовом предвиђању будућа историја ће сведочити о међусобној борби западне, конфучијанске, јапанске, православне, исламске и хинду цивилизације. Управо ће глобализација омогућити да се повећа вероватноћа да до конфликта цивилизација дође јер глобализовани свет постаје све мањи и мањи простор. Просторна блискост не мора да значи и међусобно прихватање култура. Према Хантингтону, сукоби цивилизација ће у принципу бити разорнији од сукоба изазваних национализмом или оних сукоба који су последица ратних освајања феудалних владара и војсковођа у даљој прошлости. То ће бити тако јер се питање цивилизације везује за питање идентитета индивидуе, њеног интимног начина живота који се кроз векове у разним друштвима постепено конституисао. Питање цивилизације је питање културе, а не само питање усвојеног система веровања како је то најчешће у случају у тоталитарним друштвима комунизма и национализма. Зато, када се доводи у опасност једна култура и цивилизација доводи се у опасност сам начин живота који је готово немогуће изменити и чији нестанак повлачи за собом страх припадника те цивилизације да ће се догодити и њихов физички нестанак. У светлу оваквих сведочанстава и претпоставки поставља се питање да ли има

смисла говорити о јачању идентитета људи преко њихових вишеструких делатности и професија у савременом глобализованом друштву или је идентитет заснован на културама и цивилизацијама далеко простија и примитивнија категорија па самим тим и постојанија.

Да ли то онда значи да ће се међународна безбедност остваривати преко припадности цивилизацијама и равнотеже између тих цивилизација, а не преко система суверених држава и равнотеже сила између њих, а да готово нема шанси да се она развије преко једног система функционалног суверенитета? У следећем одељку навешћу неколико разлога зашто у дефинисању светског поретка треба поћи од категорије нације-државе.

Нација-држава и "проблем координације"

Ако имамо у виду чињеницу да постоји видљиво историјско наслеђе у последња два века и то од позног 18. века па све до данашњег дана, у коме се огледа тенденција да државе добијају. Постојање и делатност фанатичног покрета Ал-Каида у међународним размерама као да поткрепљује ову Хантингтонову хипотезу. Оправдање своје суверености по томе што представљају народе било као дате, самоникле колективе, било као политички дефинисане колективе у смислу грађанских нација, онда се приликом изградње једне слике света о савременим међународним односима можда мора поћи од нација-држава као једног природног полазишта. Напросто, поједине нације и њима кореспондирајуће државе су културно веома блиско повезане и преко таквих држава-нација најцелисходније се могу реализовати захтеви права и правде, а такође те државе су и најефикаснији начин да се заштите међународни уговори који раде у интересу мира управо због тога што држављани тих држава своје државе виде као своје па је и лојалност према државним захтевима у том случају најјача. Тиме би се лакше решило у друштвеној науци добро познати "проблем координације" у функционисању колективног делања једне популације као што је то, на пример, народ на одређеној територији, под одређеном државом. Овај разлог за узимање народа као полазне категорије у изградњи закона народа Ролс назива "психолошким разлогом" у том смислу што се од људи у политици може очекивати оно што они као држављани политичких заједница реално могу да остваре. Дакле, од људи се не може очекивати да све људе виде као грађане једне исте државе, државе света. Али, од њих се може очекивати да подржавају оне политичке целине у којима постижу слободу и лично остварење и у којој се осећају "као код куће". Ово схватање је веома блиско оном што је Ђузепе Мацини говорио о уређеном свету као "породици нација" односно оном што је Вудро Вилсон видео као принцип националног самоодређења, тј. као основни принцип светског поретка.

Сматрало се да ће се удовољењем захтевима за националном самосталношћу повећавати и шансе мира у свету. Треба такође уочити да су и Мацинијева и Вилсонова визија биле уграђене у оснивачки документ Лиге Народа, а присутне су и у постојећој повељи УН-а. Међутим, овај националистичко-државистички принцип не може да остане неограничен. Прво, историјски никада није постојао јасан склад између нације-државе и одређене територије. Из тог разлога националистички захтеви за остварењем принципа "једне нације, једне државе" често су завршавали у споровима око територија у којима су страдали милиони људи у геноцидним покушајима ликвидација једног или више народа да би се територијалне амбиције задовољиле. Овако нешто је апсолутно недопустиво и из тог разлога приликом изградње принципа светског поретка принцип суверености нације-државе морамо ограничити општим начелима о заштити људских права и оцања мира у свету. Дакле, државе које крећу данас у агресивне територијалне ратове, како то Ролс каже, треба прогласити државама-паријама. Друго, ако бисмо нацију одређивали према заједничкој историји и језику, а знамо да данас у свету постоји сигурно преко неколико стотина различитих заједница које говоре истим језиком и имају заједничку прошлост и које немају своју суверену државу, тешко би се на разложен начин могла бранити теза да свака ова заједница треба да има и своју међународно признату државу. Таква фрагментација би довела свет до потпуног хаоса. Треће, постоје и морални захтеви за правном и економском помоћи неразвијеним и неуспелим земљама, односно, постоје и оправдани захтеви за интервенцијом у диктаторским режимима и ти захтеви превазилазе оквири суверености једне државе. Проблем је, међутим, у томе што није нимало лако дефинисати моралне границе принципу националног самоодређења односно принципу суверенитета, а још је теже то спровести у пракси. Можда се излаз из овог проблема може пронаћи у узору према коме се институционално умрежавају земље данашње Европе.

Схватање Роберта Гилпина

Највећи број аутора се слаже у томе да процес глобализације повлачи са собом ерозију класичног суверенитета нације-државе. Један одговор на овај проблем може се наћи у радовима економисте Роберта Гилпина¹² који сматра да поменути аутори нетачно сагледавају глобализацијски процес и претерују у потцењивању значаја државе-нације у међународним односима. Према Гилпину, уверења да глобализација поткопава значај суверене државе у међународним односима засновано је на неколико непроверених претпоставки о при-

¹² R. Gilpin, *Global Political Economy*, Princeton: Princeton University Press, 2001.

роди економске глобализације у двадесетом веку: Прво, према Гилпину, економска глобализација распростире се светом на неједнак начин, а неравномерно по целој планети и своди се углавном на Северну Америку, Западну Европу као и подручје Азијског Пацифика; дакле, глобализација не погађа подједнако све државе света и није универзалан феномен.¹³ Друго, регионално груписање више држава у једну супрадржавну економску целину одвија се по правилу под јаким утицајем држава нација: у случају Европске Уније, интеграција се одвија због политичке мотивисаности Француске и Немачке; у случају НАФТА договора, интеграција је иницирана од стране САД; у случају економских интеграција азијско-пацифичког региона интеграција се одвија под утицајем Јапана - закључак је да регионалне интеграције представљају кооперативни покушај индивидуалних држава-нација да постигну своје националне циљеве. Глобализација није последица спонтаног економског раста, како би то објаснили неокласични либерални економски теоретичари, већ је у већој мери резултат циљних поступака јаким нација држава који се у појединим географским областима појављују као хегемон. Треће, нова теорија економског раста сматра да ширење финансијских тржишта и трговине сами по себи не доводе до економског развоја; да би до економског развоја дошло, неопходно је да држава крене у стварање повољног друштвеног понашања и адекватног социјалног програма што се може остварити кроз дуготрајно деловање националних институција као што су ваљани правни системи, универзитети, итд.

Четврто, што се тиче постојања транснационалних компанија као извора светске економске глобализације, Гилпин се сврстава уз оне који тврде да су те корпорације у ствари националне фирме које оперишу у иностранству и да су, осим неколико изузетака, дубоко укорењене у свој локални национални миље; њихов управљачки тим је у највећем броју случајева везан за једну земљу као што је то и скупштина власника акција.¹⁴

Све у свему, упркос повећаној глобализацији економских активности у свету, националне државе и њихове политике су и најутичајније институције у обликовању светског тржишта. "Свака држава установљује границе које одређују кретање добара и осталих фактора унутар њене националне економије, а преко својих закона и политике и бројних других интервенција у економији, националне владе увек покушавају да изврше утицај на економију и да њоме манипулишу да би на тај начин имали корист њени грађани (или бар један део грађанства) и да би се на тај начин промовисали интереси саме државе".¹⁵

¹³ Ibid, p. 364.

¹⁴ Ibid, p. 299.

¹⁵ Ibid, p. 199.

Суверенитет у 21. веку

Одступања од суверенитета

Ричард Фалк је класификовао одступања од суверенитета:

– *одступања преко граница*: нови покрети, употреба и ширење информација, транснационалне еколошке групе, отпор нуклеарним пробама.

– *одступање унутар граница*: порицање суверенитета може бити директно и индиректно. Састоје се из активности усмерених против процеса управљања у њиховим властитим државама. Иницијатива може имати за циљ промену политике или много ширу ревизију званичне политике, праксе, и чак институционалних уређења (нпр. позив на промену Устава).

– *одступање изван граница*: активности изван граница државе, али које значајно утичу на њу, нпр. нуклеарна катастрофа у страниј земљи, производња и извоз дрога, климатске промене, заразне болести. Ова одступања воде ка следећем нивоу. Наиме, пошто нису способне да самостално решавају горе наведене проблеме, државе преносе неке своје надлежности на међународне институције и режиме. Како је компетентност државе нарушена, она користи своју слободу (спроводи свој суверенитет) тако што пребацује ауторитет на међународне институције и режиме, чиме истовремено одступа од свог суверенитета.

Сувереност је извор права и само права. Онај ко у држави има то право сматра се сувереном. Посебно је питање односа суверена према међународном праву. С једне стране, суверен нема обавезе према међународном праву, јер не дели власт ни са ким према уставном праву. Међутим ако се његове одлуке тичу одређених субјеката ван његове државе, или пак права субјеката у његовој држави, а она су дефинисана међународним правним актом, онда то питање тражи одговор на међународном нивоу.

Шта доноси суверенитет модерној демократској држави?

Државна сувереност са собом носи статусне и ситуационе предности: чланство у УН, политичарима на власти у тој држави даје могућност да буду равноправни партнери међународним организацијама и другим државама, као и да добијају инвестиције, помоћ и заштиту од њих. Политичари на власти суверене државе тако добијају статус и моћ које не могу да стекну као лидери организација мањинских група унутар матичне државе. Чак и ако могу бити сигурни да ће матична држава обезбедити добити сличне онима у независној држави, они ће увек имати добре ражлоге да претпоставе суверену државу останку у матичној држави. Суверенитет доноси и ексклузивно право контроле становништва, територије и природних богатста-

ва. Он подразумева управљање друштвним, културним и економским токовима на територији државе. Немају само елите и валст користити од суверенитета. Мањинска група постаје већинска група у својој држави. Нови статус није само извор престижа и личног поноса, већ исто тако и гаранција међународне заштите од потенцијалних напада или претњи од стране других група или држава.

Закључак

Међународна политика би се трансформисала уколико би суверене државе биле укинуте, али светска влада није на видику. И док недржавни актери као што су транснационалне корпорације, невладине организације, и терористичке групе представљају нове изазове за владе држава, оне не замењују државе. Људи који живе у приближно 200 држава широм света хоће своју независност, посебне културе и сопствене језике. У ствари, уместо да ишчезну, национализам и тежње за стварањем нових, независних држава су се увећали. Уместо да се смањи, број држава у овом новом веку ће се повећати. После Другог светског рата у свету је било око 50 држава, док је данас тај број достигао цифру од 195, а број и даље расте.. Светска влада неће моћи аутоматски да реши проблем рата. Већина ратова данас су грађански или етнички. Од краја хладног рата 1989. године па до краја двадесетог века, било је 111 оружаних сукоба који су избили у 74 подручја света. Седам од њих су били међудржавни ратови а девет су били унутардржавни ратови са спољном интервенцијом. У ствари, најкрвавији ратови деветнаестог века нису се били сукоби између завађених држава Европе, него устанак Тајпинга у Кини и Амерички грађански рат. Наставићемо да живимо у свету независних држава још довољно дуго времена, и важно је да разумемо какве нам то изгледе доноси.

Литература

- Baylis & Smith, ed., *Globalization of World Politics*, Oxford University Press, 1997.
 Gilpin, Robert, *Global Political Economy*, Princeton University Press, 2001.
 Kegley, C.-Wittkopf, E., *World Politics: Trend and Transformation*, 8th edn. Boston, Mass, St. Martin's, 2000.
 Kratochwil, F.- Mansfield, E., *International Organization: A Reader*, Harper Collins, New York, 1994.
 Nye, S. Joseph, *Understanding International Conflicts*, London: Pearson, Addison Wesley, 2003.
 Rawls, John, *Law of Peoples*, Harvard University Press, 1999.
 Smith, D.- Solinger, D.- Topik, S., eds., *States and Sovereignty in the Global Economy*, Routledge, London and New York, 1999.
 Strange, S., *States and Markets*, Pinter, London and N.Y., 1994.
 Van Eijk, R., *The United Nations and the Reconstruction of Collapsed States*, African Journal of International and Comparative Law, 9, 1997.

- Huntington, Semjuel, The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, 72:3 (Summer 1993)
- Hettne, B.ed., *Globalism and the New Regionalism*, Macmillan, Basingstoke, 1999.
- Hirst P.-and Thomson, G., *Globalization in Question: the International Economy and the Possibilities of Governance*, 2nd edn Blackwell, Oxford, 1999.
- Hoffman S., The Politics and Ethics of Military Intervention, *Survival*, 37, 1995.
- Cerny G.F., Globalization and the erosion of democracy, *European Journal of Political Research*, Vol. 36, No. 1, 1999.

Zoran Krstić, Beograd

NATIONAL STATE IN THE "CLUTCHES" OF GLOBALIZATIONAL LEVIATHAN

Summary

The state is a political community formed by the territorially-defined population responsible to a single authority. In the narrower sense, the position and role of the state are definable as an internal circle in the image of three concentric circles organized after a Chinese box logic: a) the state, b) the political system, and c) society. The classical definition of the state encompasses three elements: the territory, the population, and the sovereign government. In the narrower, so-called late Weberian sense, the state is an organization of the ruling class having the monopoly of legitimate physical coercion. In the narrower organizational sense, the state is an organization of political stakeholders: political parties, interest groups, pressure groups, political movements, non-governmental organizations, individual voters, etc. In the narrowest, functional-institutional sense, the state is an organization of political power: executive, legislative, and judiciary. The new age, which emerged along with the globalization process, has radically changed the image of the state described above. Instead of the state as sovereign power, we have come to the state with significantly limited government. The globalization wave has brought about the change of the status and role of nation states in the formation of the contemporary global system, in which "supranational" organizations, such as the IMF, World Bank, and the European Union, interfere with internal affairs of sovereign states. The consequence of this process is the reduction of national sovereignty.

Key Words: Globalization, Sovereignization, Democratization, Nation State, Political System, Parties, Governmental and Nongovernmental Organizations, European Union, United Nations